

Fətəli şah Qacarın dövründə qəznəvilər və səlcuqilərin saray ədəbiyyatı ənənələrinin təcəssümü

Gülınar Əqiq-Cəfərzadə

AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyi, Azərbaycan.

E-mail: gulnarjafarzade2002@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3907-8027>

Annotasiya. XVIII əsrin sonlarında Qacarlar sülaləsinin siyasi səhnəyə qədəm basması həm Azərbaycan, həm də İran tarixində mühüm siyasi-ictimai hadisələrlə yadda qalmışdır. Bu sülalənin 140 ilədək davam edən hakimiyyəti dövründə mədəniyyət sahəsində İranda, xüsusilə farsdillilə poeziyanın inkişafında dirçəliş prosesinin şahidi oluruq. Qacar sülaləsinin ikinci şahı, "Xaqan" təxəllüsü ilə şeirlər yazan Fətəli şah şeir və sənətin himayədarı olaraq saraya böyük şairlər və ədiblər ordusu toplamışdı. Qacar şahı böyük türk sultanları Sultan Mahmud Qəznəvi və Sultan Səncər Səlcuqinin dəbdəbəli büsətını öz sarayında qurmağa çalışaraq, o dövrün poeziya ənənələrini yeni dövrə gətirməyə çalışmışdır. Qəznəvilər və Səlcuqilər sarayındakı kimi tez-tez təntənəli şeir məclisləri təşkil edən Fətəli şah bura qüdrətli söz ustalarını toplayır, şeirlər oxunur, şairlərə klassik şeir üslublarına müraciət etmək tövsiyə olunurdu. Fətəli şahın təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə təşkil olunan "Əncümani-Xaqan" bu dövrün ən mühüm ədəbi olaylarından idi. Fətəli şahdan sonra hakimiyyətə gələn Nasirəddin şah və digər qacar hökmdarları da onun qoyduğu ənənəni davam etdirərək şair və ədiblərdən qayğı və diqqəti əsirgəməmişdilər. Bu dövrdə mədəni-ədəbi inkişaf prosesini saray mühitindən kənarında təsəvvür etmək mümkün deyil. XIX yüzillik farsdillilə poeziyanın inkişafında tərəqqi və yüksəliş dövrü kimi səciyyələnir. Bu dövrdə Fətəli şah Qacarın poeziya ocağına toplaşan Səba Kaşani, Mirzə Əbdülvahab Mötəməddövlə Nişat, Mecmər İsfahani, Vüsal Şirazi və onlarla şair yeni yaranmış ədəbi məktəbin fəal üzvlərindən olmuşlar.

Açar sözlər: Fətəli şah Qacar, qacarlar, ədəbi məclislər, qəznəvilər, səlcuqilər

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.184>

Məqaləyə istinad: Cəfərzadə G.Ə. (2020) *Fətəli şah Qacarın dövründə qəznəvilər və səlcuqilərin saray ədəbiyyatı ənənələrinin təcəssümü*. "Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı", № 1, səh. 62-68

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 02.06.2020; qəbul edilib – 18.06.2020

Embodiment of the Ghaznavids' and Saljuqids' court poetic traditions in the period of Fathali shah Gajar's reign

Gulnar Agig-Jafarzade

National Museum of Azerbaijan Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS.
Azerbaijan.

E-mail: gulnarjafarzade2002@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3907-8027>

Abstract. As a result, it is important to remind that at the end of the XVIII century the entrance of the Gajar dynasty to the political scene was remembered by significant political and social events in the history of Azerbaijan and Iran. During the reign of 140 years of this dynasty, we witness the revival process in the field of culture in Iran, especially in the

Müxtəlif şəhərlərdə şeir həvəskarları dövrün tanınmış şairlərinin ətrafına toplaşaraq ədəbi məclislər adlanan sənət ocaqları yaradırdılar. "XIX yüzillikdə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində onların ədəbi ənənənin fəaliyyət göstərdiyi. Bunların sırasında Gəncə və Tiflisdə "Divani-hikmət", Qubada "Gülüstən", Şamaxıda "Beytüs-Sofa", Şuşada "Məclisi-üns" və "Məclisi-fəramuşan", Ordubadda "Əncümənüş-şüəra", Bakıda "Məcməüş-şüəra" və s. məclislərin adlarını çəkmək olar" [2, s.17].

Qacarlar sülaləsinin hakimiyyət illərində məmləkətdə Nadir şahın ölümündən sonra tükənmək bilməyən aramsız savaşların nəhayət, bitməsi ilə yaranmış nisbi əmin-amanlıq, ictimai və iqtisadi həyatda gözə çarpan sıçrayış, elm, mədəniyyət və ədəbiyyət sahəsində də tərəqqiyə səbəb oldu. Məhz Fətəli şah Qacarın (1796-1834) səltənət taxtına əyləşməsi ilə İran şahlarının əvvəlki şən-şöhrəti, cah-calalı kimi yenidən qayıtdı və sarayda köhnə ənənələrə əsaslanan yeni bir ədəbi mühit formalaşdı. Cavan hökmdarın özünün də rəvan şeir təbi olduğundan sarayda şeirə və şairlərə qarşı xüsusi rəğbət yaranırdı. Şahın iradəsi ilə təmtəzəli saray mühitində şeir-sənət ocağı təşkil olundu və bu, poeziyanın inkişafına güclü təkan verdi. Sarayda yaranmış bu qaynar ədəbi mühitdə neçə-neçə şairlər söz meydanına qədəm qoydular. Fətəli xan Səbə Kaşani (1765-1859) qacar sarayının məlikaşüərası kimi böyük bir şairlər ordusuna rəhbərlik edirdi. Onun arxasında Nişat İsfahani, Mucmər İsfahani, Səhab, Qaani, Sürüş İsfahani, Fətulla xan Şeybani, Lisanülmülk, Səpehr, Rzaqulu xan Hidayət, Mahmud xan Məlikəşşüəra və onlarla digər şairlər saraya gəlib bu ədəbi təkamül prosesini daha böyük vəsütlə davam etdirdilər.

Qəznəvilər və səlcuqilər cah-calalı qəsrələrində yaranmış ədəbi ənənələr qacarların onlardan geri qalmayan dəbdəbəli saraylarında yenidən bərpa olundu. Fətəli şahın öz sarayında yaratdığı ədəbi mühit, təşkil etdiyi şeir məclisləri və s. onu Sultan Mahmud Qəznəvi (971-1030) və Sultan Səncər Səlcuqi (1118-1157) kimi hökmdarlarla müqayisə etməyə imkan verir. Qacar şah da öz sələfləri kimi şair və ədiblərə qayğı göstərirdi, onlara ənam və mükafat verməkdə xəsislik etmirdi, hətta səxavətlikdə qəznəvi şahlarını da üstələyirdi. Bunu şahın əliaçıqlığı haqqında təzkirələrdə nəql edilən aşağıdakı rəvayət də təsdiq edir. Fətəli şahın göstərişi ilə Səbə Kaşani Firdovsinin "Şahnəmə"si üslubunda "Şahənsahnəmə" adlı poema yazmışdır. O, qırx min beytdə və "Şahnəmə" kimi mütaqarib bəhrində (فعلون فاعولن فعل) qələmə aldığı bu əsəri səha təqdim edərkən böyük izzət və cəhtramlı qarşılanmış, Fətəli şah tərəfindən mükafatlandırılmışdır. Şah poemanın hər beytinə bir misqal qızıl ənam vermiş və Səbə qırx min beytlik əsərin müqabilində qırx min misqal qızıl almışdır. Əslində hər zaman Sultan Mahmud və Sultan Səncər sarayının ənənələrini öz sarayında yaşatmağa çalışmış qacar şahı qəznəvi sultanının Firdovsiyə verdiyi, lakin yerinə yetirmədiyi vədəni təqdim etmiş və belə demişdir: "Sultan Mahmud Firdovsiyə vədə verdi, lakin əməl etmədi, biz isə vədə verməmiş Sultan Mahmudun vədəni yerinə yetirdik" [3, s.22].

Samani emirlərinin şair və ədiblərə göstərdikləri diqqət və qayğı nəticəsində saraya Rudəki Səmərqəndi, Şəhid Bəlxı, Əbulhəsən Muradi, Daqiqi, Kəsəyi Mərvəzi və başqa bir çox şairlər toplaşdılar. Bu qüdrətli nəzm ustalarının irsi sonrakı dövrlərdəki şairlərin yaradıcılıq meyarlarına çevrildi. Qəznəvilər sarayının Ünsürü Bəlxı, Suzani Səmərqəndi, Mənuçehr Damğani, Fərruxi Sistani, Əmir Müizzı, Əscədi Mərvəzi, Mənsuri Səmərqəndi kimi şairləri özlərindən əvvəlki bu sənətkarların yaradıcılığında təsirlənərək saray ədəbiyyatının meydana gəlməsində mühüm rol oynamışlar. Sultan Mahmud Qəznəvi sarayının məlikaşüərası Ünsürinin (970-1039) aşağıdakı qəsidəsində onun xüsusilə Rudəkinin yaradıcılığında bəhrələndiyini görürük:

غزل های من رودکی وار نیست
بدین پرده اندر مرا بار نیست

غزل رودکی وار نیکو بود
اگرچه بکوشم به باریکم وم

[4, s.303]

Rudəkiyə qəzəl yaxşıdır

Mənim qəzəllərim Rudəki kimi deyil.

Nə qədər çalışsam da zərif xəyallar (qurmağa)

Bu pərdədə mənim bir yüküm yoxdur.

Ünsürü adlarını şəkdiiyimiz şairlər içərisində ən çox şöhrətə çatmış və hökmdarların hüsn-rəğbətini qazınmış şair olmuşdur. Məhəmməd Ovfi onu "öz dövrünün üç ən xoşbəxt şairlərindən – samanilər dövründə Rudəki, qəznəvilər dövründə Ünsürü və səlcuqilər dövründə Əmir Müizzı" kimi hesab edir [5, s.14].

Samanilər sarayındakı mövcud ədəbi tərəqqi prosesindən doğan qədim ənənələrin ehyası qəznəvilər və səlcuqilər sarayında daha böyük vəsütlə cərəyan etmiş və orta əsr Şərq ədəbiyyatına intibah dövrü yaşatmışdır. Bu ədəbi ənənələrin əsasında saraylarda hökmdarların qayğı və dəstəyi ilə elm və mədəniyyət ocaqlarının yaranması, poeziya ilə yanaşı, elmin də inkişafına öz təsirinə göstərirdi. Əgər qəznəvilər dövrünün Firdovsi, Ünsür, Mənuçehr, Fərruxi kimi poeziya ustaları var idisə, bu dövrdə fəlsəfə, hikmət, tibb, tarix, riyaziyyat və s. elm sahələrində böyük nailiyyətlər əldə etmiş Əbu Reyhan Biruni, İbn Sina, Əbulhəsən Bəhmənyar, İbn Miskəveyh, Əbulfəzl Beyhəqi kimi alimləri görürük.

Sultan Mahmud Qəznəvinin (971-1030) zamanında sarayın dəbdəbəli mühiti haqqında bir çox təzkirəçilər və həmin dövrün saray tarixçisi Əbulfəzl Beyhəqi özünün məşhur "Tarixi-Beyhəqi" kitabında məlumat verir. O, sarayda keçirilən müxtəlif mərasimlərdən, o cümlədən şeir məclislərindən bəhs edir. Bu məclislərdə böyük söz ustalarının yaradıcılığında nümunələr oxunur, seçilmiş qəzədə və ya qəzələ məclis iştirakçıları tərəfindən nəzirlər söylənilir, müzakirələr aparılırdı. Bu ədəbi məclislərdən yadigar qalmış poeziya ənənələri XIX yüzillikdə Fətəli şah Qacarın sarayında da həyata keçirilirdi və ədəbi mühitin tərəqqisində böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Bu ədəbi ənənələrdən biri də vaxtaşırı təşkil olunan şeir məclislərində urayəyatan qəzəl və qəsidələrin "rəvi" adlandırılan xüsusi şəxslər tərəfindən musiqi sədalara altında xoş əvazla oxunmaları idi. Hətta Rudəki özünün də musiqi alətlərində ifa etmək bacarığı olmasına baxmayaraq, şeirlərinin "Mac" adlı rəvi tərəfindən səsləndirildiyinə diwanında işarə etmişdir [6, s.19].

Fətəli şahın baş saray şairi olan Səbə da öz şeirində bu mətləbə işarə edir:

شاه آفتاب راستان گاه آسمان راستین

راوی برسم بستان بر لب ز خسرو داستان

[7, s.357]

*Rəvi qədim adətə görə şah haqqında dastan deyir,
Şah haqqı günəş kimi döz güydədir.*

Bu dövrün ən önəmli ədəbi hadisəsi həm nəzm, həm də nəsr sahəsində sadəliyə əsaslanan yeni üslubun yaranması idi. Yeni üslubun ilk tərəfdarları Mir Seyid Əli Muştəq İsfahani və ardıcılı olan Seyid Məhəmməd Şələ İsfahani, Lütfuli bəy Azər Bigdeli, Tabib İsfahani, Səhəbi Bidqolli, Hatif İsfahani, Mirza Nəsir İsfahani, Şahab Tərsizi, Aşiq İsfahani, Rəfiq İsfahani və başqa bu kimi şairlər idilər. Böyük əksəriyyəti İrannın İsfahan şəhərindən olan bu söz xiridarları bir araya gələrək Muştəq İsfahaninin başçılığı altında "Əncüməni-Muştəq" ədəbi məclisini yaradırlar və onlara qədər aparıcı poeziya üslubu olan hind üslubunun tərəfdarlarına qarşı açıq mübarizəyə girişdilər. Lakin o dövrdə İsfahanda ictimai-siyasi sabitliyin olmaması və Karim xan Zəndin iqtidarsızlığının Şirazda yerləşməsi səbəbindən kənardan heç bir maddi və mənəvi dəstək görməyən "Əncüməni-Muştəq" ədəbi məclisi uzun müddət fəaliyyət göstərə bilmədi və tezliklə dağılmağa məruz qaldı. M. Baharın fikrinə, bu şairlər çiyinlərində yüz ildən artıq sürən "inhitə" dövrünü devirmək kimi ağır məsuliyyət daşıyırdılar və ən pisi isə bu dövrdə onlara öz lutf və mərhəməti ilə dəstək olan şahlar və sultanlar xoş idi. Onların ədəbi fəaliyyəti gözəçarpacaq qədər səmərəli olmasa da, bu şairlər və ədiblər məclisi qacarlar dövründə baş verəcək ədəbi renessansın ilk qütblərini əldə etməyi bacardılar. Ədəbiyyatdakı uzunmüddətli durğunluqdan sonra ilk dəfə məhz bu ənənənin şairləri özlərindən əvvəlki sənətkarların yaradıcılığına müraciət etdilər və poeziyada klassik fərs şeirlərini Xorasan və İraq üslublarına xas olan ənənələrini yenidən canlandırdılar.

Bu dövrün Muştəq İsfahani və onun davamçıları olan digər şairlərinin qarşısında konkret tərif və təsvir obyektli olmadan, hədəfsiz yazmaq və dili hind üslubuna xas olan yad ünsürlərdən, qarma-qarışıq və mübhəm ifadələrdən təmizləmək kimi çətin vəzifə dururdu. Dövrün ictimai-siyasi şəraitinin necə mürəkkəb və ziddiyyətli olduğunu da təsəvvür etsək, bu çətinlik ikiqat artmış

olurdu. "Belə bir şəraitdə, öz müstəqil əqidə və amalları ilə ilhamla qol-qanad verən şairlər və onların yaratdıqları yeni ədəbi məktəblər bəis oldu ki, təkcə 18-19-cu yüzilliklərdə iki yüzdən artıq təzkirə kitabı qələmə alınmışdır" [8, s.22].

"Əncümən-Müştaq" məclisinin dağılmasından çox keçməmiş İsfahan şəhərinin kələntəri (mühafizə rəisi) Mötəməddüvələ Nişat İsfahani Mir Seyidəli Müştəğin təkidli ilə yeni "Əncümən-Nişat" adlı ədəbi məclis təşkil etdi və İsfahan şairlərini bir araya topladı. Müştəq İsfahani başda olmaqla əksəriyyəti İsfahandan olan onlarla şair və ədibi bu məclisin ətrafında birləşdirdi.

"Əncümən-Nişat" ədəbi məclisi öz fəaliyyətini 1803-cü ildə Mötəməddüvələ Nişatın Fətəli şah Qacarın davatını qəbul edərək Tehrana gətməsi ilə dayandırdı. Onun arxasınca bir çox şair və ədiblər də Tehrana qaqarlar sarayına üz tutdular.

Ağa Məhəmməd xanın ölkədə nisbi sabitliyi və əmin-amanlığı bərqərar etməsi ilə tədricən meydana gələn ədəbi dərnəklər və şair ocaqları sarayda Fətəli şahın rəhbərliyi altında mərkəzləşdi. Qacar sarayında yaranmış qaynar mühit məmləkətin hər guşəsindən şair və ədiblərin bu ədəbi məkanə cəzb olunmasına bəis oldu. Fətəli şahın ətrafına toplaşmış şairlər ordusu öz yaratdıqları poeziya nümunələri ilə yeni ədəbi cərəyanın təşəkkül tapmasını sürətləndirdilər. Monqol istilasından bəri başlayan səfəvilərin sonunadək davam edən ədəbi durgunluq dövrü artıq yeni nəfəsə canlanmış ədəbi dirçəliş prosesi ilə əvəzləndi.

"Xaqan" təxəllüsü ilə qəlbəyatan şairlər yazan Fətəli şah Qacar hakimiyyətdə olduğu otuz səkkiz ilə yaxın bir dövrdə həm bir şair, həm də şair və sənət hamisi olan bir hökmdar kimi farsdillili poeziyanın tərəqqisinə xidmət etmişdir. Onun vasitəsilə poeziyada yaranmış yeni istiqamət sonrakı dövrlərdə ədəbi mühitdə "təcadüdd" (yenilikçilik) adlanan prosesin ilk rüşeymlərini formalaşdırdı.

Bu ədəbi oyanışın ilk qütblərini hələ Fətəli şahın hakimiyyətindən öncə XVIII yüzilliyin ikinci yarısında İsfahanda təşkil edilmiş "Əncümən-Müştaq" və "Əncümən-Nişat" ədəbi məclislərinin meydana gəlməsi ilə yarandı. İlk sənət addımlarını bu ədəbi məclislərdə atan Müştəq, Səba Kaşani, Nişat İsfahani, Hatif, Sobahi, Aşiq kimi şairlər sonralar Qacar sarayının ədəbi mühitini canlandırdılar. "Poeziyada monqol istilasından Qaqarlar dövrünədək təqribən 400 il davam edən durgunluq (inhitət) dövrü XVIII yüzillikdə ədəbi-mədəni dirçəliş mərhələsinə qədəm qoydu. Bu dövr ədəbi yüksəlişin əsas meyarlarından biri yenilikçilik idi" [9, s.22]. Ədəbi mühitdə baş verən yeniləşmə prosesi bir çox mədəni sahələrdə özünü göstərirdi, yeni tipli mətbəənin yaradılması, qəzet-jurnal, kitab çapı, tərcümə sahəsində nailiyyətlər, yeni üsullu məktəblərin yaradılması və s. bu dövrün əlamətlər hadisələridir.

Bu dövrün söz və qələm əhlinin toplaşdığı "Əncümən-Müştaq" və "Əncümən-Nişat" şair məclisləri İsfahanda təşəkkül tapmışdı. Qaqarlar dövrünün İsfahani şairlərinin sayı inanılmaz dərəcədə çoxdur, onlardan ən məşhurları Nişat İsfahani, Təbib İsfahani, Rəfəq İsfahani, Aşiq İsfahani, Safi İsfahani, Sürüş İsfahani və b. adlarını sadalamaq olar.

Fətəli şah Qacarın yüksək şair təbənin olması, şair və ədiblərə göstərdiyi qayğı nəticəsində tənəzzülə uğramış fars şeiri yenidən canlandı. Bu dövrün poeziyasının əsas xarakterik cəhəti uzun zamandan bəri ədəbi dilə daha çox mücərrəd mənalı söz və ifadələri daxil edən hind üslubunun aradan sıxışdırılıb çıxarılması və klassik poeziya ənənələrinin yenidən bərpası idi. "Poeziyada baş verməmiş yeni məzmunlu dəyişiklikləri və fars şeirinin yeni inkişaf mərhələsinə tədqiqatçılar "bəz-gəştə-ədəbi" (ədəbi qayıdış) adlandırmışlar. Bu ifadəni İran ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə ədəbi istilahl kimi işlədən Məlikəşşuara Bahar olmuş və ondan sonra da fars poeziyasının bu dövrünü araşdıran alimlər bu termindən birmənalı şəkildə istifadə etmişlər" [10, s.184]. "Bəz-gəştə-ədəbi" cərəyanının ilk rüşeymləri hələ əfşarlar və zəndiyyə dövründə yaranmış, onun inkişafının əsas mərhələsi qaqarlar sülaləsi, xüsusilə də Fətəli şah Qacarın hakimiyyət illəri ilə əlaqədardır.

Bu dövrün tanınmış ədiblərindən Rzaqulu xan Hidayət fars ədəbiyyatı tarixində son mükəmməl təzkirə hesab edilən "Məcmül-füsəha" əsərində Fətəli şahın XIX yüzillik fars poeziyasının çiçəklənib inkişaf etməsində misilsiz rolu olduğunu qeyd edir və göstərir ki, şahın "Divani-Xaqan" adlı şair külliyyəti dəyərli poeziya nümunələrindən ibarətdir [11, s.133].

"Xaqan" təxəllüsü ilə şairlər yazan Fətəli şah çox keçmədən saraya böyük ədiblər və şairlər ordusu topladı. Onun sarayda təşkil etdiyi "Əncümən-Xaqan" şair məclisi XIX yüzilliyin ən mühüm ədəbi hadisəsi idi. Bu məclisdə tez-tez dövrün görkəmli alimləri və şairləri toplaşır, şairlər oxunur, klassik şair ənənələri müzakirə edilirdi. Səba, Nişat, Səhab, Mücmər və digər böyük söz xiridarlarının iştirak etdiyi şair məclislərində qacar şahı öz qəzəl, qəsidə və rubailərini də oxuyar və onların fikrini öyrənərdi. Fətəli şahın yaradıcılığına nəzər saldıqda onun Şorq poeziyasının sirrinə dərinləndirilməsi şahidi olurdu. Fətəli şah həm bir hökmdar, həm də şair kimi XIX əsrin ədəbi mühitinin inkişafında böyük rol oynamışdır. O, klassik fars poeziyasını daim yüksək qiymətləndirmişdir. Fərruxi, Xaqani, Sədi, Hafiz kimi söz ustalarının sonrakı nəsilələri yadigar qoyub getdiyi poeziya ənənələrindən bəhrələndən qacar şahının yaradıcılığında klassik şeirə məxsus məzmun və forma vəhdəti özünü bürüzə verir. "Əncümən-Xaqan" ədəbi məclisi Fətəli şahın dövründə qaqarlar sarayının məlikəşşuaraşuası olan Fətəli xan Səba Kaşaninin rəhbərliyi ilə fəaliyyət göstərirdi. Mirzə Əbdülhəbab Nişat İsfahani, Mücmər İsfahani, Vüsal Şirazi, Mirzə Əbdülbaqi Təbib İsfahani kimi istedadlı və təcrübəli ustadlar öz yaradıcılıqları ilə cavan şair və ədiblərə örnək oldular. Çox keçmədən yüzdan artıq şair İsfahan, Kaşan, Şiraz, Kirman və digər şəhərlərdən bu sənət ocağına yığılaraq böyük bir şairlər ordusu yaradıldı. Bu şairlər çox zaman şahın özünün də iştirak etdiyi poeziya məclislərinə toplaşır, burada əvvəlcə Firdovsinin "Şahnəmə"indən və Nizaminin "Xəmsə"sindən parçalar oxunur, Sədi, Hafiz və digər ustad şairlərin qəzəl və qəsidələri ilə müqayisələr aparılırdı.

Bu ədəbi məclislərin səciyyəvi cəhətlərindən biri də təkcə Ünsürü, Ənvəri, Sədi, Hafiz, Cami, Saib Təbrizi kimi böyük ustadların deyil, məclis üzvlərinin şeirlərinə nəzirlər yazılması idi. Nəzirlər yazmaqla şairlər özlərinin sənətkarlıq, zövq və bəyan qüdrətini nümayiş etdirirdilər. Akademik H.Araslı ədəbi məclislərdə dəb olan nəzirçilik haqqında deyirdi: "Belə ədəbi məclislərdə qədim mərəf şairlərdən nümunələr seçilir və bütün məclis əhli tərəfindən nəzirlər yazılırdı. Eyni zamanda bu yazılan nəzirlər məclisdə müzakirə edilib, hansının daha müvəffəqiyyətli olduğunu müəyyənləşdirilirdi. Bu cəhətdən məclisin işi bir növ ədəbi müzakirə səciyyəsi alırdı. Lakin bu müzakirələr əsasən əsərin üzərində deyil, şəkil xüsusiyyətləri ətrafında gedirdi" [1, s.95].

Nəticə / Conclusion

XVIII əsrin sonlarında Qaqarlar sülaləsinin siyasi səhnəyə qədəm basması həm Azərbaycan, həm də İran tarixində mühüm siyasi-ictimai hadisələrlə yadda qalmışdır. Bu sülalənin 140 ilədək davam edən hakimiyyəti dövründə mədəniyyət sahəsində İranda, xüsusilə farsdillili poeziyanın inkişafında dirçəliş prosesinin şahidi olurdu. Qacar sülaləsinin ikinci şahı, "Xaqan" təxəllüsü ilə şairlər yazan Fətəli şah şair və sənətin himayədarı olaraq saraya böyük şairlər və ədiblər ordusu toplamışdı. Qəznəvilər və Səlcuqilər sarayındakı kimi tez-tez tənənəli şair məclisləri təşkil edən Fətəli şah bura qüdrətli söz ustalarını toplayır, şairlər oxunur, şairlərə klassik şair üslublarına müraciət etmək tövsiyə olunurdu. Fətəli şahın təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə təşkil olunan "Əncümən-Xaqan" bu dövrün ən mühüm ədəbi olaylarından idi.

Ədəbiyyat / References

1. Araslı Həmid. XVII-XVIII əsrlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1956.
2. Qarayev Nürəddin. XIX əsr Azərbaycan ədəbi məclisləri. Red. Vüsalə Musalı. Bakı, "Nurlan", 2012.
3. 1372. انتشارات زوار. تهران. از صبا تا نیا. جلد اول. انتشارات زوار.
4. دیوان عصری بلخی. بتصحیح دبیر سیاقی. تهران، انتشارات سنایی.
5. 1363. دیوان عصری بلخی. بتصحیح دبیر سیاقی. تهران، انتشارات سنایی.
6. دیوان رودکی سمرقندی، به تصحیح سعید نفیسی. تهران، نشر نگاه.
7. 1341. دیوان اشعار ملک الشعراء فتحعلیخان صبا. به تصحیح محمد علی نجفی. تهران، اقبال.
8. 1374. ختمی، احمد. پژوهشی در نظم و نثر دوران بازگشت ادبی تهران. پایا سینا.

9. صفایی، ابراهیم. نهضت ادبی ایران در عصر قاجار. تهران، انتشارات ابن سینا.
10. بهار، محمد تقی. ملک الشعراء، سبک شناسی و یا تطور شعر فارسی. به کوشش سید ابو طالب میر عابدینی. ج 1. تهران، انتشارات طوس. 1385
11. هدایت، رضا قلی خان. مجمع الفصحاء. جلد اول. تهران. انتشارات امیر کبیر. 1369

Воплощение традиций дворцовой поэзии газневидов и сельджуков в период правления Фатали шаха Гаджара

Гульнар Агик-Джафарзаде

Национальный музей азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви, НАНА, Азербайджан.

E-mail: gulnarjafarzade2002@gmail.com

Резюме. В статье отмечается, что в конце XVIII века с выходом династии Гаджаров на политическую арену произошли важные общественно-политические события как в Азербайджане, так и в Иране. За 140 лет правления этой династии в культурной жизни Ирана мы можем наблюдать процесс возрождения, особенно в области развития персоязычной поэзии. Второй шах династии Гаджаров, сам писавший стихи под псевдонимом "Хаган", – Фатали шах был покровителем поэзии и искусств и собрал у себя во дворце плеяду великих поэтов и литераторов. Как и великие тюркские султаны Махмуд Газневи и Санджар Сельджук, Фатали шах пытался применить поэтический дух и традиции тех времён в своём дворце. Подражая Газневидам и Сельджукам, Фатали шах непрестанно проводил во дворце поэтические меджлисы, где собирались талантливые мастера слова, читались стихи и предпочитался классический стиль поэзии. Организованный по инициативе и под руководством Фатали шаха меджлис "Энджумани-Хаган" был одним из важнейших событий этого периода. После Фатали шаха, пришедшие к власти Насиреддин шах и другие правители династии Гаджаров продолжали его традиции и уделяли огромное внимание и заботу поэтам и писателям. Процесс культурно-литературного развития этого периода невозможно представить вне дворцовой среды. XIX век характеризуется как период прогресса и высшего развития персоязычной поэзии. В этот период Саба Кашани, Мирза Абдулвахаб, Мотемедовле Нишат, Меджмар Исфахани, Вусал Ширази и десятки поэтов, сплотившиеся вокруг Фатали шаха Гаджара, были активными членами литературной школы.

Ключевые слова: Фатали шах Гаджар, Гаджары, поэтические меджлисы, Газневиды, Сельджуки